

Makale Geliş | Received: 19.11.2018
Makale Kabul | Accepted: 03.12.2018
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.485166

Yakup KAHRAMAN

Doç. Dr. | Assoc. Prof. Dr.
Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Gümüşhane-Türkiye
Gümüşhane University, Faculty of Letters, Department of Philosophy, Gümüşhane-Turkey
ORCID: 0000-0001-2345-6789
kahraman-yakup@hotmail.com

Takiyettin Mengüşoğlu'nun Antropoloji Temelli İnsan Anlayışı

Öz

Modern Türk düşüncesinde insan hakkında Takiyettin Mengüşoğlu'na ait felsefi antropoloji temelli yaklaşım oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu yaklaşımın en önemli özelliği soyut, kavramsal, tek yönlü insan tasarımı yerine bilimsel ve antropolojik verilerin ışığında somut insan varoluşunun anlamını ortaya koyma çabasıdır. O, insanı parçalayıp farklı yönlerine göre değerlendiren ve buna göre bir insan yaklaşımı ortaya koymaya çalışan sprütüalist, materyalist yaklaşımları masa başı felsefesi tanımlamasıyla eleştirmektedir. Mengüşoğlu yaptığı felsefi çalışmalarda insanın somut varlık bütününe ortaya konulması ile insana ait evrensel ilkelerin bulunabileceğini düşünmektedir. Bu çalışmada Mengüşoğlu'nun antropoloji temelli felsefi yaklaşımdan ne anladığı, bu yaklaşımın temel ilkelerinin ne olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Felsefi Antropoloji, Bilimsel Yaklaşım, Somut İnsan Varlığı, Takiyettin Mengüşoğlu.

Takiyettin Mengüşoğlu's Anthropology-Based Understanding of Human Being

Abstract

The philosophical anthropology-based approach of Takiyettin Mengüşoğlu about human beings takes a very important place in modern Turkish philosophy. The most important feature of this approach is the effort to reveal the meaning of concrete human existence in the light of scientific and anthropological data, instead of abstract, conceptual, one-way human design. He criticizes the spritualist, materialist approaches, which tear down the human beings and evaluate them based on their different aspects, and try to introduce a human approach accordingly, with the definition of desk philosophy. Mengüşoğlu believes in the philosophical studies he conducted that the universal principles of human beings can be found by the demonstration of the whole existence of human beings. In this study, it is tried to demonstrate what Mengüşoğlu understands from anthropology-based philosophical approach and what the basic principles of this approach are.

Keywords: Philosophical Anthropology, Scientific Approach, Concrete Human Being, Takiyettin Mengüşoğlu.

**Yakup KAHRAMAN, “Takiyettin Mengüşoğlu’nun Antropoloji Temelli İnsan Anlayışı”,
Mavi Atlas, 6(Özel Sayı)/2018: 1 - 12.**

Modern Türk düşünce geleneğinde pozitivist alan ve içerik sınırlamacılığına en önemli eleştirilerden biri bu yaklaşımın soyut indirgemecilikle insan, dil, kültür çalışmalarını ele almasıdır. Bu konuda en önemli eleştirileri yaşam gerçeklikleri ile felsefe arasında sıkı ilişki olduğuna inanan ve yaşamsal pratikleri hep felsefi açıdan değerlendirmeye çalışan Takiyettin Mengüşoğlu’nun getirdiğini söyleyebiliriz (Kaynardağ 2002:404). İnsan varlığının yapısı, insanın anlamı, insanın diğer varlıklarla ilişkisi, insanın meydana getirdiği ürünlerin niteliği, insanın tarihselliği gibi konulara değinen Takiyettin Mengüşoğlu, insan anlayışını N. Hartmann’ın oluşturduğu teorik zemin üzerinden kurgulamıştır (Örnek 1997: 71). O, yaşamla ilişkilendirdiği felsefeyi antropolojik temele oturtarak Türk düşüncesinde Avrupa’da var olduğuna inandığı zihni gelişimi yakalamaya çalışmıştır (Günay 1995: 184).

Hartmann’ın ontoloji ve antropoloji görüşlerinden hareket eden Mengüşoğlu, yüzyıllardır bilim ve felsefe ile uğraşan insanın kendisini unuttuğunu belirterek felsefi antropolojinin bu unutulmuşluğu ortadan kaldıracak çalışmalar yapabileceği iddiasını ortaya atmaktadır. O, çalışmaların ontolojik temellere dayanmasını, insanı parçalara ayırarak değil bir bütün şeklinde incelemesini, yani insanın biyolojik özelliklerinden, iç hayatından, ruh ve beden arasındaki ilişkiden, suje veya bilinç alanlarından değil, insanın somut varlık bütününden, bu varlık bütününde temelini bulan varlık koşullarından, fenomenlerden hareket etmesi gerektiğini söyler (Mengüşoğlu 1988: 13). Mengüşoğlu’nun felsefi antropolojisi, insana ait ortak özelliklerin, insan yaşamının ortak ilkelerinin varolduğu varsayımına dayanmaktadır. Onun somut varlık bütününde ısrar etmesinin sebebi, insanın bulunduğu koşullardan soyutlayarak insana ait evrensel tanımlamaları ortaya koyma çabasıdır. Mengüşoğlu, insanı somut varlık bütünüyle kavrayınca ortak ilkelerin bulunabileceğine emindir. İnsana ait ortak ilke bulma arayışını sistemli olarak Platon’da da görebiliriz. (Odabaş 2018: 111). Bununla birlikte Mengüşoğlu bu tip sınıflandırma denemelerinin insanı anlamaktan uzak olduğuna inanır.

İnsanı yorumlayan teorilerin çoğunun insanı parçaladığını belirten düşünür, bu teorilerin insanın sadece bir kısım özellikleri ile ilgilendiğini, hâlbuki felsefi antropolojinin insanın somut varlık bütününü oluşturan bütün fenomenlerini göz önüne aldığını belirtir. Bu fenomenlerin bütün insanlarda var olduğuna inanan Mengüşoğlu, felsefi antropolojinin görevinin de bu özellikleri bulup ortaya çıkarmak olduğunu ileri sürer (Mengüşoğlu 1988: 31-32). Ona göre bu özellikler insanın varlık koşuludur ve eksik veya fazla her insanda bulunmaktadır (Kaynardağ 1988: 51). O, insanı inceleyen bilimlerin, insanın somut varlık bütününü, bu varlıkta anlatımını bulan başarıların

anlamını, varlık niteliğini, bunu yöneten ilkeleri araştırmadığını belirtir. Bununla birlikte insanın ne olduğu, onun başka varlık alanlarıyla olan bağları, insanla birlikte ortaya çıkan anlam boyutları ve varlık oluşumları, insanın dünya içerisindeki anlamı gibi meselelerde hiçbir bilimin uğraşı göstermediğini iddia eden Mengüşoğlu’na göre bunları inceleyecek olan felsefi antropoloji veya diğer adıyla insan felsefesi, insan ontolojisidir (Mengüşoğlu 1992: 253).

Felsefi antropoloji, ontolojik temellerden hareket ederek insanı anlama denemesidir. Mengüşoğlu’nun ortaya koyduğu insan felsefesinin hedefi, insanı parçalamadan, onun somut bütünlüğüne dokunmadan, bu somut bütünlükle yerini bulan fenomenleri, onun varlık yapısını incelemek ve anlamaya çalışmaktır. Böyle bir hedefe ise ancak ontolojik görüşle ulaşılabileceğini belirtir (Mengüşoğlu 1992: 257). Ona göre İnsan, akıl, ruh veya beden olarak otonom değil, ontolojik bir varlık bütünü olarak görülmelidir. Bunun yerine insanın sadece belli bir yönünü ele alıp mutlaklaştırmanın ise kurgusal metafiziğe saplanmak olduğunu belirtir. Mengüşoğlu, kavramlara ve kurgulara dayanarak insanı anlamaya çalışmanın bir sonuç getirmeyeceğini belirtir ve bu şekilde yola çıkmanın ontolojik temellerden uzaklaşılması ve fenomenlere uygun sonuçlara ulaşılamaması demek olduğuna işaret eder. Ona göre insan bilim tarafından uydurulmuş bir kavram değil, yapıp-etmeleriyle birlikte öteki var olan şeylerin yanında yerini alan bir varlık alanıdır (Mengüşoğlu 1988: 49).

Felsefi antropoloji insan yeteneklerinin biyolojik ve psikolojik analizi değil, bu yetenekler bazında insanın ortaya koyduğu başarılar dolayımında aynı insanı ele alma girişimidir. Bilgiden, bilimden, sanattan, teknikten, dinden, devletten, vd. söz ettiğimiz her durumda insan başarılarından söz etmiş oluruz. Dolayısıyla insan, başarıları temelinde, yani bilen varlık, isteyen varlık, inanan varlık, devlet kuran varlık, vd. olarak görülmek zorundadır (Özlem 1997: 12).

Bu yaklaşım ontolojik temellerden hareket etmekte, insanı özel bir varlık alanı olarak görmekte ve insanı başka hiçbir varlık alanına katmadan anlayabileceğini iddia etmektedir. İnsanın varlık alanından ne kastedilmektedir? İnsan için bir varlık alanının sınırı nerede başlar, nerede biter? Mengüşoğlu, bu varlık alanından, insan fenomenleri, insan doğasının varlık öğeleri, insanın yaptığı, ortaya koyduğu şeyler, insan başarılarını kastetmektedir. Bu başarılar insanın somut varlık bütünlüne dayalı olarak ortaya ıkmiş olan sanat, teknik, eğitim, devlet kurma gibi ürünlerdir. Bu ürünler sayesinde bütün insanlara ait olan özellikleri elde edebileceği inancındaki Mengüşoğlu, diğer antropolojik yaklaşımların ise içi boş, soyut, dayanaksız, havada duran, insan varlığına

ait özelliklerden uzaklaşarak oluşturulmuş kavramların meydana getirdiği sistemler olduğunu savunur (Mengüsoğlu 1988: 54). Mengüsoğlu’nun bu tavrı haklı görünmektedir. Varlığın kendisini gözetmeden, genel anlatımlarla varlığı yorumlama çabası soyut spekülasyondan öteye geçememektedir. Bunun yerine Mengüsoğlu’nun ortaya koymaya çalıştığı ontolojik temellerden kalkan ve insan fenomenlerini bu yöntemle anlayan metodolojide ise bir sınırlandırma yapmış ve fenomenleri sadece algılanabilen etkinliklere indirgemıştır. İnsan fenomenleri sadece algılanabilen alanla mı sınırlıdır? İnsanı sadece yaptığı etkinlikleri göz önünde bulundurarak anlama denemesi doğru mudur? İnsanı yapıp-etmelerine göre anlamak, insan dışında insana etki eden diğer faktörleri gözden kaçırmamıza neden olmaz mı? Mengüsoğlu’nun ontoloji anlayışı ve buradan çıkardığı fenomen kavramı sadece olgulara işaret etmektedir. Bu olgular ise insanın kendi ürettiklerinden ibaret düşünülmektedir. Deney ve gözlem sonucunda elde edilebilen verilerden oluşan bilgiler Mengüsoğlu’nun kafasındaki fenomen kavramıyla örtüşmektedir.

İnsanın somut varlık bütününe anlamada, olgusal yönünü öne çıkaran Mengüsoğlu ontoloji ve fenomenolojiyi de bu olguyla sınırlandırmakta, bu sınırın dışındaki bütün yorum çeşitlerini spekülasyon olarak nitelendirmektedir. Onun anlayışında bu yaklaşımlardan öğrenilecek hiçbir şey yoktur. O, kavram ve kurgulara dayanarak insanın anlaşılamayacağını, bu metot’un bize yeni şeyler kazandırmaktan yoksun olduğunu belirtir. Bu şekilde yapılan felsefeleri masa başı felsefesi olarak nitelemekte, soyut, mantıksal tanımlamalar yapmak yerine, var olan şeylerin kendilerini, onların incelenmesini ve betimlemelerinin yapılmasını gerekli görmektedir (Mengüsoğlu 1988: 58). Ona göre, kavramlardan, kavram tanımlamalarından yola çıkmak bizi çıkmaza götürmektedir. Kavramlar var olana dayanmalıdır. Eğer var olana dayanmazlarsa boş birer kalıptan başka bir şey olamazlar. Her kavram bir var olana karşılık gelmeli, kavramların içi var olanlarla doldurulmalıdır. Eğer bu yapılmazsa Mengüsoğlu’nun deyimiyile, yapılan inceleme, boşuna dönen bir çarktan başka bir şey değildir. Felsefi araştırmalarda böyle bir amaç olamaz. Ona göre felsefi bilgi en açık olan bilgidir ve felsefi araştırmalar böyle bir amacı gerçekleştirmek için çalışmalıdır (Mengüsoğlu 1988: 60). Anladığımız kadarıyla Mengüsoğlu kavramsal soyutlamalar yoluyla yapılan insan tarifleri yerine insanın somut varlık bütününden yola çıkılması ile insan varoluşuna ait alanın daha doğru anlaşılabileceğini düşünmektedir.

İnsanı anlamayı deneyen bu yaklaşım ontolojik temellerden hareket ettiğini, insanı özel bir varlık alanı olarak gördüğünü ve insanı başka hiçbir varlık alanına katmadan anlayabileceğini savunur (Kuçuradi 2003: 20-22). İnsanın varlık alanından ne

kastedilmektedir? Ontoloji, Mengüşoğlu için ne anlama gelmektedir? İnsan için bir varlık alanının sınırı nerede başlar, nerede biter? Onun buradaki ontolojik bakışının evrenselci bir yapısı olduğunu bu yaklaşımla nesne edinilen varlık yapısının nelliğini, bağlantılarını, diğer şeylerle ilgisini ve onlardan farkını görmeye çalışan bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz (Kuçuradi 1980: 173). Görmekteyiz ki Mengüşoğlu için bu varlık alanı, insan fenomenleri, insan doğasının varlık öğeleri, insanın yaptığı, ortaya koyduğu şeyler, insan başarılarıdır. Bu başarılar insanın somut varlık bütününe dayalı olarak ortaya çıkmış olan sanat, teknik, eğitim, devlet kurma gibi ürünlerdir. Bu ürünler sayesinde bütün insanlara ait olan özellikleri elde edebileceği inancındaki Mengüşoğlu, diğer antropolojik yaklaşımların ise içi boş, soyut, dayanaksız, havada duran, insan varlığına ait özelliklerden uzaklaşarak oluşturulmuş kavramların meydana getirdiği sistemler olduğunu savunur.

Mengüşoğlu’na göre felsefenin yerini koruyabilmesi için var olana, fenomenlere dayanarak, fenomenleri inceleyip betimlemesi gerekir. Ancak bu şekilde felsefenin ortaya koyduğu bilgi saygıdeğer olabilir. Felsefe, hayat ve insanla ilgili fenomenolojik betimlemeler yerine teorilerle, kavramlarla uğraşırsa söz yığını olmaktan öteye geçemez. Mengüşoğlu’na göre felsefenin böyle bir duruma düşmemesi için, var olan şeylerin, fenomenlerin yakasını bırakmaması, kendisini kavram analizine kaptırmaması gerekir. Bunun nedeni ise fenomenlerin spekülasyona yer bırakmayacak derecede açık olduğunu düşünmesi ve bundan dolayı yadsınmayacak, görmezlikten gelinmeyecek olmasıdır. Ona göre, insanın varlık alanlarından, öğelerinden hareket etmesi, yani herhangi bir metafiziksel yönü olmaması antropolojinin üstünlüğünün bir göstergesidir (Mengüşoğlu 1988: 60). Onun kavram ve kurgulara yer vermeme sebebi insana ait fenomenlerin ortak ilkeleri verebilecek nitelikte olduğuna olan inancıdır. Mengüşoğlu, spekülasyonların insanı çeşit çeşit fikirlere götüreceği düşüncesinden hareket etmekte ve bunların ortadan kaldırılmasıyla insani yapının evrensel ilkelerinin bulunabileceğini düşünmektedir.

İnsanı sadece somut varlık bütününe indirgeyen, insana ait değerlendirmeleri bu yönünün ortaya çıkardığı yapıp-etmelere göre anlayan, buradan evrensel ilkeler çıkarmaya çalışan Mengüşoğlu’nun kendi metoduyla çelişen fakat haklı olarak eleştirdiği bir tavır sadece kavram ve kurgulardan hareket eden felsefelerdir. Felsefi izmlerin insanı ele alırken belirli bir yönünü öne çıkardığını ve bu yönü de ontolojik temellerden hareketle değil kavramsal, kurgusal çalışmalarla yorumladığını söyleyen Mengüşoğlu’na göre bu yaklaşımlar ele aldıkları bu yönleri de çözümsüz bırakmaktadırlar. Bunun sebebi ise somut hayata, yaşanan hayatın fenomenlerine

sırtlarını çevirmeleri, fenomenlerle karşılaştırmalar yapmadan konuları ele almalarıdır. Belirli bir yönü ele alan bu tip yaklaşımlar sadece somut hayatı insanın tek bir yeteneğine indirgemekle sınırlı kalmıyor, bütün varlık dünyasını da buraya indirgeme eğilimi gösteriyorlar. Mengüšoğlu’na göre bu anlayış sujeyi dünyanın merkezi yapmaktan başka bir şey değildir. O, Hartmann’ın antropoloji anlayışından yola çıkarak var olan herhangi bir şeyin sujenin yeteneklerinden birine indirgenemeyeceğini belirtir (Mengüšoğlu 1988: 63). Mengüšoğlu, felsefi antropolojiyi olgusal alanla sınırlandırmış olsa da bu olgusal alandaki suje-obje etkileşimine dikkat çekmesi önemlidir. Onun bakış açısına göre bu etkileşimde baş rol yine süje’dedir.

Mengüšoğlu, bilgi fenomenini içine kök saldığı hayat ilişkilerinden, insanın varlık koşullarından koparılmaması gerektiğini söyler. Yani bilgi denilen şey fenomenlerden hareketle elde edilmelidir. Bu şekilde elde edilen bilgi sayesinde ancak somut hayatla ilgili derin bağların anlaşılacağı umudu doğmaktadır. Ona göre Suje-obje arasındaki bağ önceki teorik yapıların etkisinden arındırılarak somut insanla, onun somut dünyası arasında olup biten karşılıklı bağ şeklini almalı böylece hayatın derinliklerine, hayat olaylarının ilişkilerinin içine götürülmelidir (Mengüšoğlu 1992: 64). Bu yaklaşımla Mengüšoğlu, bütün insanların fenomenleri aynı şekilde kavrayabileceğini de ima eder. O, bilginin, artık suje-obje arasında olup biten bir bağ veya dört duvar arasında hapsedilmiş bir oda kontemplasyonu, bir masabaşı kontemplasyonu olmaktan çıkarılması gerektiğini savunur. Bunun yerine bilgi, insan hayatının temel bir eylemi olarak, kendisini, dünyayı nasıl anladığına ilişkin somut verilerden elde edilen görüşlerle oluşmalıdır. Mengüšoğlu, bilgiyi somut hayatın bir devamı olarak görmekte ve her ikisinin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğuna, bundan dolayı bilgiyi insani olan diğer alanlardan ayırarak değerlendirmeye almanın imkânsız olduğuna vurgu yapmaktadır (Mengüšoğlu 1988: 65).

Mengüšoğlu’nun amacı, evrenseli bulabilmek, ortak ilkeler belirleyerek insan’ı değerlendirmektir. Felsefi sistemini, nesnellik, objektiflik ve genel-geçerlilik üzerine kurmuş olan Mengüšoğlu, var olan bu dünyanın problemlerinin de her zaman aynı problemler olduğunu savunmaktadır. Ona göre anlam bakımından aynı varlık koşullarını taşıdığı için diğer var olan şeyler arasında bir varlık olarak insanın problemlerinde de bir ortaklık söz konusudur (Mengüšoğlu 1988: 67). Ortak ilke, ortak düşünüş, ortak varolma süreci, insan-varlık arasındaki etkileşimin ortaklığı Mengüšoğlu’nun felsefi antropolojisinde evrenselci yaklaşımın peşinde olduğunun göstergesidir. Bu ideali gerçekleştirmek için O, kendine en büyük yardımcı olarak bilimi görmektedir.

İnsana ait somut varlık bütününü ortaya koymada Mengüşoğlu’nun en önemli yardımcısı bilim ve bilimsel yöntemlerdir. Ona göre bilimsel bilgi, doğal hayat bilgisinin bir uzantısı olmaktan öte, hayat bilgisinin temellendirilip derinleştirilmesi işlevini görmektedir (Mengüşoğlu 1988: 76). Bunu bilim, yöntemi ile yapmaktadır. Mengüşoğlu, bilimi olduğu kadar onun ortaya koyduğu yöntemine de tam bir bağlılık içerisinde. Bu yöntemin somut olanla ilişki sonucu ortaya çıktığını düşündüğu için herhangi bir sorgulama ihtiyacı da hissetmemektedir. Ona göre bilimsel bilgi yöntemlere dayandığı için araştırma yapıp derinleşmekte, karşımıza doğal hayatta olmayan olanaklar çıkarmaktadır. Bu yöntemler ise hazır değil, olaylar, durumlar ve fenomenlerin sonucu olarak ortaya çıkar (Mengüşoğlu 1988: 77). O, bilimsel bilginin, fenomenlerin izinden gitmesinden dolayı oldukça güven içerisinde. Bu bilgi var olanlar, fenomenler, olaylar, insan başarıları dışında herhangi bir otorite tanımamaktadır. Bilimci bir zihinle insanı ele alan düşünür, insanın evrensel bir doğası olduğu varsayımından hareketle, neliğini olgusal yönlerinden çıkarabileceğini düşünmekle birlikte, bu neliğe göre insanın işlevini ve yerini belirlemesini de aynı bağlamla sınırlamaktadır (Mengüşoğlu 1976: 30-31).

Gerçek bilimin sadece fenomenlere dayalı olarak bilgi üretebileceği ve var olana, olaylara dayanmayan hiçbir şeyin ortaya atılmaması gerektiği ve bilimsel bilginin ortaya koyduğu teoriler, varsayımlar, aksiyomların araştırmalara engel olmadığı sürece bunlardan kuşkuya düşmemesi tavsiyesi bize pozitivist refleksiyonu hatırlatmaktadır. Mengüşoğlu, bunun yanı sıra felsefi, sanatsal bilginin de içerik olarak bilimsel bilgiye benzemesi gerektiğini, yani sadece fenomenlerden, var olandan kalkarak bilgi üretmesi gerektiğini sıklıkla vurgulamaktadır. O, sanatında var olanlardan hareket etmesi gerektiğini savunurken, bilim ve felsefeden farklı olarak belirli bir yöntem, süreklilik olmasının pek mümkün olmadığı görüşünü de ortaya koymaktadır (Mengüşoğlu 1988: 87).

Mengüşoğlu’na göre İnsan fenomenleri ya da insanın varlık şartları incelendiğinde, bunlar arasında sıkı bir bağın bulunduğu görülür. Bütün bu fenomenler insanın yapıp-etmelerinde toplanır, insanın yapıp etmelerinde bir araya gelir. Bu bakımdan antropolojide ontolojininkine benzer bir durum ortaya çıkar. Nasıl ki ontoloji çeşitli ilimler tarafından parçalanan varlık alanlarını, varolan kavramı altında bir araya getiriyorsa, antropoloji de aynı şekilde insanın bütün başarılarını, onun yapıp etmelerinin bir ürünü olarak görmekle, insani olan her şeyi yapıp-etme kavramı altında bir araya getiriyor; çünkü her insan başarısı, insanın yapıp-etmesinin bir ürünüdür. Her yapıp-etme ise kendine özgü bir nitelik gösterir (Mengüşoğlu 1976: 48).

Düşünürümüz’e göre “her yerde hak, haktır, adalet, adalettir; her yerde söz verme, söz vermedir; dürüst olma, dürüst olmadır; aldatma, aldatmadır; hilekârlık, hilekârlıktır; yalancılık, yalancılıktır; ancak bunların sosyal çevre tarafından kıymetlendirilmesi, sosyal çevrede uyandırdığı tepki birbirinden farklıdır” (Mengüşoğlu 1965: 45). O, her insanın kendisine ait spesifik bir yaşam durumu olduğunun farkındadır. Fakat insanın asıl kimliğinin bunlarla birlikte olduğuna inanmamaktadır. İnsan doğasına ait özelliklerin bulunabilmesi için ise hem bilimsel verilerden yararlanarak hem de insana ait diğer etkinliklerin birleştirilmesi gerekmektedir.

Mengüşoğlu, insanı anlamak için bir metot kurma denemesi yapmıştır. Bu metot denemesinde ontoloji ve ontolojik verilerin ışığındaki fenomenlerin önemli olduğunu görmekteyiz. fakat onun ontoloji ve fenomen yaklaşımının tek bir yönde ilerlemesi ve fenomen olarak somutu değerlendirmesinin pozitivist bilinçle paralellik taşıyan bir nedeni bulunmaktadır. Kendi adlandırdığı şekliyle “masabaşı felsefeleri”ni eleştirmesi de bu kaygının bir sonucu olarak görünmektedir. Bu kaygıda felsefi antropolojiye evrensel bir metot kazandırma kaygısıdır. Mengüşoğlu, pozitivist bilincin evrensel hakikatleri tümdengelimle bütün insanları anlamada kullanma yaklaşımını Felsefi Antropolojisinde tamamen yansıtmıştır. Bunun bir göstergesi de bilimin verilerini ve yöntemlerini felsefi antropolojide en önemli kaynak olarak görmesidir. O, insan anlayışını artık bu temeller üzerine oturtmak isteyecektir.

Felsefi antropolojideki ilkeleri insan yaklaşımına uygulama çabası içindeki Mengüşoğlu, insanın unutulmuşluğunu gidermek için ortaya koyduğu bu çabada bu defada insanın etrafındaki diğer varlıkları unutmıştır. Somut varlık bütününe yakalama ilkesi onu insanı otonom bir varlık olarak görmeye itmekte, bu otonominin sınırlarını da oldukça genişleterek aydınlanmacı, pozitivist yaklaşımı yansıtmaktadır. İnsan varlığının herhangi bir ilke, güç veya kurgular tarafından determine edilmemesi ve kendine özgü nitelikleriyle hayatın içerisinde yaşamını devam ettirmesini Mengüşoğlu otonom bir varlık olmasının şartı olarak görmektedir. İnsanın bu otonom yapısıyla somut bütünlüğü arasında da sıkı bir bağın olduğuna inanan düşünür, somut bütünlüğü oluşturan birtakım özellikler sayar ve bütün insanlarda bunların her zaman var olageldiğini vurgular. Bu özelliklerin hiç birinin diğerine üstünlüğünün olmadığını iddia ederek, insanın yaşamsal yönünü bu somut bütünlüğü sağlayan özelliklere bağlamakta ve otonom oluşunun da bunlar sayesinde olduğunu iddia etmektedir. Örneğin, insanın önceden gören, önceden belirleyen bir özelliği olduğunu savunan Mengüşoğlu, teolojik ve mekanistik anlayışın insanın sahip olduğuy bu özelliği ortadan kaldırarak insanın otonomisini elinden aldığını söyler (Mengüşoğlu 1988: 115). Bu yaklaşımlara karşı

çıkma sebebi insanı belirlemeleridir. Mengüšoğlu insana o kadar güvenir ki ona göre insan önceden görme ve kendi kendini belirlemeyi yapabilecek kapasitededir. O, belirleyici yaklaşımların insanın otonomluğunu zedelediğini düşündüğü için karşı çıkar. Teorik belirleyiciliğin yanında ontolojik anlamda diğer varlıkların belirleyiciliğini de reddetmektedir.

Mengüšoğlu, insanın bir bütün olduğu savını da yine bilimin verileri ışığında ortaya koymaktadır. Ona göre insan bir bütün olarak otonomdur ve bu otonomluğu onun ontolojik temellere dayanılarak araştırılmasının, ontolojik antropolojinin temel koşuludur (Mengüšoğlu 1988: 124). Felsefi antropoloji için insan varlığı somut bir bütünlük arz etmektedir ve bu somut bütünlükten hareket edilmektedir. Mengüšoğlu, felsefi antropolojinin insanı ele alırken onu çeşitli yeteneklere, alanlara bölmediğini veya insanın herhangi bir varlık alanına öncelik tanımadığına dikkat çekmektedir. Ona göre felsefi antropoloji insandan ve onu özelliklerinden bahsederken sürekli olarak otonomluğunu öne sürmesi ve diğer varlık alanları ile etkileşim içine girdiğini ve bu varlık alanlarının kendi başlarına bir değer olduğunu vurgulamakla birlikte insan yapıp-etmelerini, otonomluğunun bir gereği olarak kendinde bulan bir yapıda aramaktadır. Ona göre insan yapıp-etmelerinin kökü, kaynağı ne insanın dışında, doğada, ne de akıl, isteme, geistdadır; bütün bunların kökü insanın kendisindedir (Mengüšoğlu 1988: 133). Somut varlık bütününden kaynaklanan insan otonomisini korumak için Mengüšoğlu insana ait bütün özellikleri tek bir potada yani otonomlukta toplamak gibi indirgemeci bir yaklaşım sergilemektedir. O, bununla da yetinmeyerek insanın bu otonomi sayesinde hiçbir etkiye maruz kalmadan, temel etkileyici olacağına inanmaktadır. Kendini, hayatını, çevresini etkilerken hep birey başrolüdür.

Sevgi İyi, Mengüšoğlu’nun, metafizik nitelikli kavramları ayıkladığını ve insani tür olarak, insanın etkinliklerinden yakalamaya çalışan özgün ve açık görmeyi sağlayan bir antropoloji kurduğunu savunur (İyi 2000: 66). Mengüšoğlu’nun antropoloji anlayışında insan, var olanların etkisinden kendini koruyabildiği gibi içinde bulunduğu değerlere de mesafe koyarak bakabilecek kadar yetkindir. O, insanın geçmişten gelen değerlerin, bakış açılarının etkisi altında kaldığının bilincindedir. Fakat insanın özelliklerine olan güveninden dolayı, bu etkilerden kurtulabileceğini savunmaktadır. Hatta insanın kendi başarılarının temelini inebilmesi için geçmişten gelen etkilerin yanında kendi döneminin düşüncelerinin de etkisinden kurtulması gerektiğine inanır (Mengüšoğlu 1988: 146). Mengüšoğlu’nun bu düşüncelerinin temelinde insan otonomluğunu koruyabilme düşüncesi yatmaktadır. Ona göre eğer insan kendi dışında herhangi bir var olan veya bilgi türünün etkisine kolayca girip şekil alıyorsa otonom bir

varlık olma özelliğini kaybedecektir. Mengüsoğlu bunun yanı sıra öznelci yaklaşımın sadece suje merkezli düşünce tarzına da karşı çıkmaktadır. Fakat onun otonomluğa verdiği anlamın subjektivizmi doğuracağı ortadadır.

Hayatın kendisinden hareket ederek insanı anlama çabasında kurgusal, teorik yapılanmaların ötesine geçmek istemesiyle hermenötik açıdan ilgi uyandıran yaklaşım, özellikle bu hayatı sanki insanın tamamen kendi insiyatifi ile kurduğu fenomenler toplamı olarak görmesi ile birlikte öznelci bir yapıya bürünmektedir. Ona göre insan dünyanın neresine giderse gitsin, bir mutasyona uğramadan kendisine özgü olan başarıları gerçekleştirebilecek yeterliliğe sahiptir. Bunun sebebi ise insanoğlunun doğa koşullarına uyum sağlamadan, onlara karşı önlem alabilecek başarılarla, bu başarıları meydana getirebilecek yeteneklerle donatılmış olmasıdır (Mengüsoğlu 1988: 239).

İnsan doğa ilişkisinde bir diyalektik sürecin olduğunu düşünmeyen Mengüsoğlu’nun göre doğa insana hazır olan hiçbir şey vermemiş, insanın biyopsişik yeteneklerinin geliştirilmesi bile insanın kendisine bırakılmıştır. Buradan yola çıkarak Mengüsoğlu insanın dünyasının tamamen kendisinin bir ürünü olduğunu iddia etmektedir (Mengüsoğlu 1988: 271). İnsan nereye giderse gitsin, gittiği yerin doğal ve sosyo-kültürel koşullarına kendini terk etmeden, kendine ait olanı yaşayabilecektir. Burada insanla hayvan arasındaki çevre kavramını ele alarak görüşünü desteklemeye çalışan düşünürümüze göre hayvan içinde doğup büyüdüğü çevreye adapte olan bir canlı iken insan kendi çevresini kendisi inşa eder ve bu çevre sürekli değişim gösterir. Bunlar insan başarılarıdır ve insanın somut varlık bütününe bir sonucudur (Mengüsoğlu 1988: 273). Doğanın, kendi dışında meydana getirilmiş olan sosyo-kültürel çevrenin, etkisini kırabilecek bir yapıya sahip olan insanın, yine de bir çevrenin etkisinde kalabileceğini söyleyen Mengüsoğlu bunun insan başarıları tarafından meydana getirilen çevre olduğunu belirtmektedir. Bu çevre, içine giren, onun içinde yaşayan insanların yapıp-etmelerini, davranışlarını, hayat şekillerini etkilemektedir (Mengüsoğlu 1988: 276).

İnsanın bütün hareket ve faaliyetlerinin bir temele dayandığını belirten Mengüsoğlu’na göre bu temel, hareket ve faaliyetlerimizin yönünü tayin eden bir temeldir. Çünkü, böyle bir temele dayanmayan hiçbir insan faaliyeti yoktur; hiçbir insan faaliyeti, bu faaliyeti tayin eden temele karşı kayıtsız değildir (Mengüsoğlu 1965: 15). Yani insan varlık koşulları ile bir çevre meydana getiriyor ve bu çevre onları ve gelecek kuşakları etkiliyor. Felsefi antropoloji insanın hiçbir etki altında kalmadan kendi başarıları ile bir çevre oluşturabileceği iddiasında bulunmakta ve Mengüsoğlu da bu

kanaati kendinde barındırmaktadır. İnsan başarılarının da tek tek değil ortaklaşa bir çalışma ve didinmenin ürünü olacağını söyleyen düşünürü göre bu başarıları sağlayan yüksek değerlerin insanları yönlendirmesi sayesinde bu başarılar elde edilebilir (Mengüšoğlu 1988: 277). Ona göre insan başarıları, insanın yapıp etmeleri sonucunda meydana gelen şeylerdir ve bundan dolayı insanın sahip olduğu ve olacağı her şey onun başarılarıdır (Mengüšoğlu 1988: 281). Mengüšoğlu bu başarılarla insanın somut varlık bütünü arasında ilgi olduğunu belirtir. Buna göre felsefi antropoloji için, insan başarılarının temeli, onun biyopsişik somut varlık bütünüdür. Bütün bu başarıların temeli somut varlık bütünü oluşturur yeteneklerdir (Mengüšoğlu 1988: 282).

Mengüšoğlu’nun İnsan otonomisinin bir gereği olarak tasarladığı disharmonik yapı, varlığı düzene koyma, onu değiştirme, geliştirme gibi eylemleri tek başına insanın yapabilesidir. İnsandaki disharmoni fenomenine ve bu fenomenin insan başarıları ve yetenekleri ile olan ilgisine ilk defa Kant’ın değindiğini belirten Mengüšoğlu, Kant’ın insanın antagonist niteliklerle donatıldığı ifadesine katılmaktadır. Ona göre bu antagonist nitelikler sayesinde insan içinde bulunduğu durumları değiştirecek, başarılar elde edebilecek gerilim halini yakalayabilecektir. Bu antagonist nitelik, insanın içinde bulunduğu durumlarda zıtlıklar yaşamamasını ve bu sayede yeni fikirler, oluşumlar meydana getirmesini sağlamaktadır. Bu da insanın disharmonik bir özelliğinin sonucudur. Mengüšoğlu’na göre insan kendiyi yetinmez, onda sürekli bir gerginlik hali bulunmaktadır. Bu gerginliğin temelinde ise disharmonik varlık özelliği gelmektedir (Mengüšoğlu 1988: 291).

Mengüšoğlu’nun insana vermiş olduğu bu özelliklerin kaynağının Kant’a kadar gitmesi şaşırtıcı değildir. Aydınlanmanın en önemli düşünürü olan Kant’ın insanı yüceltici biçimde ele alması düşünürümüzün dikkatinden kaçmamaktadır. Mengüšoğlu’nun da Kantvari bir biçimde varoluşun merkezine insanı ve insanın yapıp ettiklerini koyduğunu söyleyebiliriz. O, insanın somut varlık bütünü ile ilgilenerek soyutlamacı ve kurgusal felsefi yapılanmalara karşı çıkmış ve insanı anlama çabasında antropoloji ve bilimin verilerini önemsemiştir. Bununla birlikte insanın içerisinde bulunduğu çevreden sıyrılabileceğini bu çevrenin etkisinden kurtulabileceğini söyleyerek insan merkezci bir felsefi yaklaşım benimsemiştir.

Kaynakça

GÜNAY, Mustafa (1999). “Cumhuriyetin Felsefi Söylemi: Gökberk ve Mengüšoğlu”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı: 177-191.

**Yakup KAHRAMAN, “Takiyettin Mengüşoğlu’nun Antropoloji Temelli İnsan Anlayışı”,
Mavi Atlas, 6(Özel Sayı)/2018: 1 - 12.**

İYİ, Sevgi (2000). “Yüzyılımızda İki Antropoloji anlayışı Heidegger ve Mengüşoğlu”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2):57-67.

KAYNARDAĞ, Arslan (1983). *Felsefecilerle Söyleşiler*, İstanbul: Elif Yayınları.

KAYNARDAĞ, Arslan (2002). *Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Felsefe*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

KUÇURADI, İonna (1980). *Çağın Olayları Arasında*, Ankara: Şiir-Tiyatro Yayınları.

KUÇURADI, İonna (1997). *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi-Takiyettin Mengüşoğlu Anısına*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

KUÇURADI, İonna (2003). *İnsan ve Değerleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları

MENGÜŞOĞLU, Takiyettin (1965). *Değişmez Değerler ve Değişen Davranışlar: Felsefi Etik İçin Kritik Bir Hazırlık*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

MENGÜŞOĞLU, Takiyettin (1976). *Fenomenoloji ve Nicolai Hartmann*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası,

MENGÜŞOĞLU, Takiyettin (1976). *Çağımızda Antropolojik Teoriler*, Felsefe Arkivi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

MENGÜŞOĞLU, Takiyettin (1988). *İnsan Felsefesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

MENGÜŞOĞLU, Takiyettin (1992). *Felsefeye Giriş*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

ODABAŞ, Uğur Köksal (2018). *Platon Hayatı ve Felsefesi*, Ankara: Araştırma Yayınları.

ÖRNEK, Yusuf (1997). “Felsefede Antropoloji Geleneği ve Takiyettin Mengüşoğlu”, *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi-Takiyettin Mengüşoğlu Anısına*, ss. 69-82, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

ÖZLEM, Doğan (1997). “Takiyettin Mengüşoğlu’da İnsan Kavramı” *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi-Takiyettin Mengüşoğlu Anısına*, ss.9-12, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.